

Köyaltı Yerleşmeleri

Şekil ve fonksiyonları bakımından şehir, kasaba ve köyleri birbirinden ayırmak nasıl mümkün ise, köyaltı (henüz köy niteliğine ulaşamamış) iskan şekillerini de ayrı bir grupta ele almak mümkündür. Ülkemizde köyaltı iskan şekillerinin sayısı tam olarak bilinmemekle beraber, köy sayısından çok daha fazla olduğu bir gerçektir. Köyaltı yerleşmelerinin en basitini "iskan çekirdeği" oluşturur ki bu tip iskan sadece tek bir ev ve onun eklentisinden meydana gelmiştir. Daha sonra birkaç ev ve eklentilerinin bir araya gelmesi ile oluşan "iskan grubu" ile devam eden köyaltı yerleşmeleri, mahalle, kom, çiftlik, mezra, yayla, divan ve oba gibi çok çeşitli yerleşme tipleri ile köye kadar uzanır.

Mahalle

Birden fazla iskan grubunun birleşmesi ile meydana gelmiş bir yerleşme ünitesidir. Mahalle sadece kır iskanı içinde bulunan bir sistem değildir. Nitekim en ufak kasabadan en büyük şehrin içine kadar idari bir sistem olarak girmiştir. Mahalle şu şekilde tarif edilebilir; ister tek bir ailenin fertleri veya aynı kökten gelen akrabalar olsun, isterse fertler arasında bir akrabalık bağı mevcut olmasın, birbirleri ile sosyo-ekonomik bağlar kurmuş, karşılıklı bir dayanışma sistemine ulaşmış kişilerin, birbirine uzak veya yakın mesafede tesis ettikleri meskenlerin oluşturduğu iskan şeklidir.

Bir mahallede birkaç iskan grubu bulunabildiği gibi, bu gruplar arasına serpilmiş iskan çekirdekleri de mevcut olabilir. Fakat önemli olan aileler arasında bir bağı mevcut olmasıdır. Tek bir iskan çekirdeğinin gelişmesi ile oluşan mahallelerde bu bağı akrabalık nedeniyle daha da güçlüdür ve bu tip mahalleler çoğunlukla ecdat isimlerini taşırlar. Ancak büyük bir aile ile akraba olmayan bazı aileler de aynı mahalle içinde yer alabilirler.

Mahalle konusunda dikkati çeken bir başka husus da "**aşağı**" ve "**yukarı mahalle**" kavramlarıdır. Bu durum, aynı mahallenin insanların biri yazlık, diğeri kışlık olmak üzere iki ayrı yerde mahalleye sahip olmalarından dolayı meydana gelmiştir.

Bu çift iskan arasındaki mesafe 250-300 m. den başlar ve birkaç km'yi bulabilir. Benzer şekilde bir mahallede nüfusun artması nedeniyle geçim sahasının dar gelmeye başlaması ile birinci mahalleye ek bir yerleşme sahası daha açmakla da aynı ismi taşıyan bir başka mahalle meydana gelebilir.

Mahalleler de toplu, dağınık ve gevşek olmak üzere çeşitli gruplara ayrılabilirler. Ülkemizde gevşek ve dağınık dokulu mahalleler Karadeniz bölgesinde, buna karşılık toplu strüktüre sahip mahalleler ise Doğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu

ve kısmen Akdeniz bölgelerinde bulunurlar.

Çiftlik

Çiftlik çok köklü ve oldukça yaygın bir iskan şeklidir. Türkiye içinde yaygın olduğu bölgeler başta Trakya olmak üzere Marmara Bölgesi, Ege, Akdeniz ve İç Anadolu'dur. Çiftliğin genişçe bir toprak mülkiyeti içinde bir veya birkaç ailenin hem geçimini hem de ikametini sağlayan bir yerleşme şekli olduğu söylenebilir. Türkiye'de çiftlikleri sosyal ve ekonomik yapıları bakımından üçe ayırmak mümkündür.

- Tamamen hayvancılık yapılan ve dolayısıyla sahaları çok geniş olanlar.
- Hem hayvancılık hem de tarla tarımı yapılan çiftlikler.
- Sadece tarla tarımı ile karakterize olan ve geçim sahaları nisbeten dar olan çiftlikler.

Çiftlikler çoğunlukla sürekli oturlan yerleşme şekilleri olmalarına karşın bazen yılın belirli dönemlerinde yerleşilen çiftliklere de rastlanılır. Bu tür geçici çiftliklere "**ova**" adı verilir ve daha ziyade Batı Anadolu'da yaygındırlar. Ova'lar genellikle ufak çaplı çiftliklerdir ve fazlaca bakım ve emek isteyen pamuk, tütün gibi bitkilerin üretimine yöneliktirler. Ova'lara ilkbaharda tarlaların ekime hazırlanması esnasında yerleşilir, yazın tüm canlılık devam eder ve ürünün derlenip, pazara sevk edilmesi ile ova sakinleri köylerine dönerler.

Çiftlikler, içinde bulunduğumuz yüzyılda sayı bakımından çok azalmışlardır. Oysa 18. ve 19. yy.'larda özellikle Trakya'da kır iskanının temelini çiftlikler meydana getiriyordu. Ancak 19. yy'da Trakya'nın Balkan göçmenlerinin yerleşimine açılması nedeni ile büyüyerek köy karakterine bürünmüşlerdir. Günümüz çiftlikleri sayı itibariyle azalmalarının yanısıra saha bakımından da

küçülmüşlerdir. Fakat artık hemen her çiftlikte ufak çaplı bir de atölye yer almaktadır. Böylece bugünün çiftlikleri adeta A.B.D.'nin "**farmstead**"larını andırırlar.

Mezra

Mezra Anadolu'nun doğu yarısının en tipik yerleşme şekillerinden biridir. Özellikle Siirt, Batman, Mardin, Diyarbakır, Bingöl, Elazığ, Tunceli, Malatya, Kahramanmaraş, Urfa ve Sivas illerinin sınırları içinde kalan sahalarda yoğunluk gösterirler. Mezranın kuruluş yeri tamamıyla topoğrafya ile ilgili olup, röliyefin arızalandığı, platoların sıkça yarıldığı, oldukça engebeli, bu nedenle geçim sahasının dar olduğu kesimlerde sayıları son derece fazladır.

Mezraların tanımı ise şu şekilde yapılabilir. Kabaca 50 kişiden fazla nüfusu geçindiremeyecek kadar küçük bir alanda ve bağlı bulunduğu köyün idari sınırları içinde olmasına rağmen, köyde yaşayanların daimi olarak

kullandığı sahaların dışında kalan ve o sahadan mutlaka bir röliyef ile ayrılmış başka bir geçim sahasında, çoğunlukla tarım yapılan bir yerleşme ünitesidir. Mezraların çoğu bir veya birkaç kişiye aittir. Oysa bağlı bulunduğu köyde hemen herkesin ufak veya büyük bir toprağı mevcuttur. Mezranın sahibi genellikle eski oymak veya boy beylerinin sülalesinden gelir ve o mezranın bağlı olduğu köyde ikamet eder. Köyde de genişçe bir toprağı vardır. Dolayısıyla mezrasını işletecek zamanı ve imkanı pek bulamaz. Bu nedenle mezralar çoğunlukla kiracılar tarafından işletilir ki, bunlara "yarıcı" ismi verilmektedir. Bazı mezralar yarıcıya verilmeyip, sahipleri tarafından sayfiye amaçlı olarak da kullanılırlar. Mezraların kuruluş aşamasında 2-3 hane mevcuttur. Zamanla nüfus ve hane sayısı artarsa mezra artık karakterini kaybederek bağımsız bir köye dönüşebilir. Nitekim Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki pek çok köyün kökeninin, gelişme imkanı bulmuş eski mezralar olduğu bilinmektedir.

Kom ve Ağıl

Anadolu'nun doğu yarısına mahsus bir başka iskan şekli de kom'dur. Aslında mezraya oldukça benzemekle birlikte kendisine has bazı özellikleri vardır. Komları mezradan ayıran ana karakteri, hayvancılığın ağırlığının hissedilmesidir. Nitekim kom'u; köy sahasının dışında hayvan beslemek için yapılmış birkaç ağıl ve çoban kulübesinden oluşan bir iskan şekli olarak tarif etmek mümkündür. Öte yandan komlar mezralara nazaran çok daha küçük sahalarda yer almışlardır. Komlarda meskenlerin çoğu ağılardan müteşekkildir. Hatta çok basitlerinde çobanın barınacağı ayrı bir mesken dahi yoktur ve çoban da ağılların içinde kalır. Ancak aynı çatı altında olmasına rağmen çoban için yapılmış ufak bir ocak ve hayvanlardan ayrılması için zeminin yükseltilmesi ile oluşturulmuş, nisbeten yüksek bir yer mevcuttur. Buna "seki" adı verilir. Komlar da mezralar gibi çoğunlukla kiraya verilirler. Komlar yaz devresinde genellikle boştur. Çünkü hayvanlar ilkbaharda kiralanan meralara götürülürler ve ancak kış başında kom'a geri dönürlür.

Divan

Kuzeybatı Anadolu'da Samsun-Bolu-İstanbul üçgeni içinde kalan sahada bulunan ve kendine has bir idari sistemin meydana getirdiği köyaltı iskan şeklidir. Ancak gerek şekil gerekse isim bakımından eski özelliğı devam eden divanlar sadece Kocaeli yarımadasında bulunur. Özellikle Kaynarca kazasında divanlar çok yaygındır. Divanlar birden fazla mahallenin toplanmasıyla oluşmuş bir yerleşme şeklidir. Mahalleler grubu olarak da nitelendirilebilirler. Her bir mahalle genellikle tek bir ailenin üremesinden meydana gelmiştir. Divan içindeki bir mahallede oturan muhtar ve diğer mahallerin de katılımıyla oluşturulmuş bir ihtiyar heyeti tarafından idare edilmektedir. Muhtar hangi mahalleden seçilmiş ise muhtarlık oraya taşınmaktadır.

Yayla

Türkiye'nin en yaygın köyaltı yerleşme şekli yayla olup, bölge ayırdetmeksizin hemen her köyümüzün, kasabamızın, hatta bazen şehirlerimizin dahi birer yaylası vardır.

Yayla en basit görünümü ile insanların yılın en sıcak aylarını geçirdikleri bir mahal olup, şu şekilde tarif edilebilir; Yaz ayları içinde hayvan otlatmak, ziraat yapmak veya geçimin temini için her türlü işte çalışmak, hatta dinlenmek amacıyla çıkılan, gidilen, köyün hayat sahasının dışında kalan, çoğu kez köyden oldukça uzak olmasına karşın sosyo-ekonomik bağlarla köye bağlı bir geçim sahası veya köyün asıl geçim sahasına ekli ikinci bir bölümdür.

Yaylaların dağılışında röliyef veya iklim şartları tek başına etkili olmaz. Başka kelimelerle yaylaların lokasyonunda her bir bölgenin kendine has coğrafi koşulları rol oynar. Örneğin; İç Anadolu'da yaylacılık, suyun yaz aylarında da bulunabildiği yerlere doğru yatay istikamette gerçekleşirken, suyun her zaman bulunabildiği dağlık kesimlerde ise alpin çayırlar yazın hayvan otlatmak için uygun olacağından yayla olarak seçilirler ve böylece yaylacılık düzey istikamette gerçekleşmiş olur. Ancak ülkemizde yaylacılık faaliyetleri çoğunlukla düşük doğrultuda olup, sadece Karapınar yöresi yatay yaylacılık faaliyetleri ile tanınır.

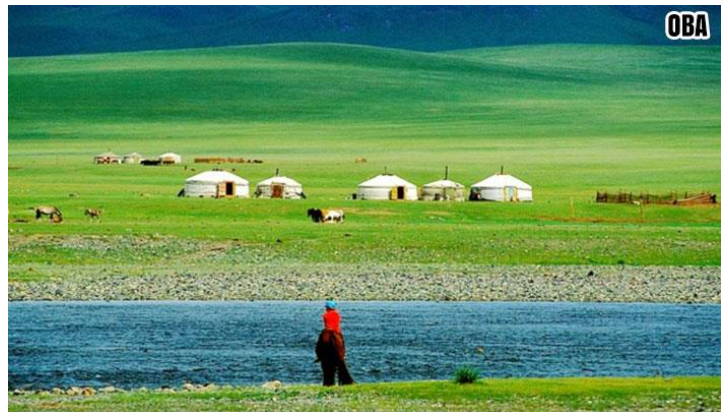

Aslında Türkiye'nin coğrafi potansiyelini "alt zon" ve "üst zon" olarak düşük doğrultuda iki farklı bölgeye ayırmak doğrudur. Alt zonda daimi iskan bulunur ve kır nüfusumuzun % 90'ı burada yaşar. Kış ziraati burada yapılır, köylere civar sahalarda hayvan otlatılır. Bu zon, yaz aylarında coğrafi potansiyelini kaybeder. Oysa üst zonda yazın karlar erimiş, çayırlar gelişmiştir. Yani alt zonun kış aylarındaki özellikleri hakim olmuştur. İşte bu

nedenle hemen her bölgemiz Nisan-Mayıs aylarından itibaren milyonlarca kır insanı evi, eşyası, yiyeceği ve hayvanıyla üst zona hakaret eder ve yılın 5-6 ayını burada geçirir. Türkiye'nin bu şekilde farklı iki geçim kuşağına sahip olması, yaylaların bu kadar fazla olmasını sağlamıştır. Ancak ülkemizde yaylalar da diğer köyaltı yerleşme birimleri gibi hızla kabuk değiştirmektedir. Artık pek çok yayla geçimin temini için değil, dinlenmek için kullanılmaktadır. Hatta bazı yaylalar tamamen turizm amaçlı olarak kullanıma açılmışlardır.

Oba

Oba temelde, konar-göçer aileler ve bunların çadır hayatı ile ilgili anlamlar taşır. Asıl ekonomik fonksiyonu hayvancılık olan bu yerleşme şekli, gezici bir faaliyet olması nedeni ile bir bakıma "göçerevler" olarak da adlandırabileceğimiz çadırlardan ayrı düşünülemez. Ülkemizde Doğu Karadeniz, Ege, Batı ve Güneydoğu Toroslarda geçimini hayvancılık ile sağlayan aile veya aşiretler yaz başından itibaren hayvan otlatmak amacı ile üst zona çıkmakta ve çadırlarını burada kurmaktadır. Aslında oba yerleşmeleri ile yaylalar arasında pek çok benzerlikler vardır. Fakat obalar meskenlerinin çadırlardan oluşması ve her yaz yerleşmenin farklı bir sahada kurulabilir olması ile yaylalardan ayrılırlar.

Dam

15 - 20 evden oluşan, genelde hayvan yetiştirme amacıyla kurulan, geçici yerleşim birimleridir. Az sayıda Dam yerleşmesi vardır ve bunlar Ege Bölgesi, Gökçeada ve Bozcaada'da bulunurlar.

Dalyan

Deniz kıyılarında balıkçılıkla geçimlerini sağlamak amacıyla küçük koylarda kurulan yerleşmelerdir. Akdeniz, Ege ve Karadeniz kıyılarında dalyanlara rastlanır.

**COĞRAFYA
HOCASI**